

Darai Lajos—Darai Zsófia:
Kép és filozófia. Nevelődés a 21. században¹

Önmagában a kép is érdekes, meghatározása izgalmas filozófiai kérdés, de a cím a képnek különös jellegzetességére, filozófiai szerepvállalására utal. Ami a tágon vett bölcselkedés értelmében történik, amennyiben a kép manapság a gyors gondolatközlés tömörítő eszközéül szolgál. Akár rajz, akár fénykép; akár állókép, akár mozgókép alakban. Tehát nem a művészetről magáról lesz itt szó, nem az esztétikum a vizsgálat tárgya, hanem a nevelődés terére visz minket a kép óriásira nőtt szerepe.

Mivel már John Locke értelemről szóló vizsgálódása óta tudjuk, hogy észleleteinkben mindig jelen van képzet is az érzeten túl, sőt előbbi meglepte utóbbi létrejöttének, azaz az érzékelésnek a feltétele,² kicsit sem kell csodálkozunk azon az igen összetett és bonyolult jelenségen, ami feltartóztathatatlan folyamatként feltárul előttünk a 21. században. Ennek során a képre úgy kell tekintenünk, hogy az nem egyszerű képi, hanem kiterjedt gondolati tartalmat közvetít. S teszi ezt az írás, sőt sokszor a beszéd helyett. És azért teheti, mert a képi közlés gazdag érzelmi, sőt érzéki és elméleti, azaz filozófiai feldúsulást vált képessé befogadni – legtöbbször utalás-szerű közmegegyezéssel bírva.

Ugyanakkor a dolog másik végén, avagy másik oldalán az elvonatkoztatott, következtetett vagy filozófiai mondanivalók ilyen képpé egyszerűsödésével találkozunk, lett légyen az figyelemzavaró ábra, egy filmalkotás jelenete vagy egésze, GIF, mém, de mondjuk klasszikus festmény, erkölcsi útmutatás vagy akár tudományos tény újszerű megvilágításban, értelmezésben való megjelenése. Ez tehát nem klasszikus filozófiai elmélet egyáltalán, hanem valamilyen lényeg kiemelése, tanulság megjegyzése, tapasztalat, tudás közlése, de még a hangulatjavítás és erkölcsi ítélkezés eszköze is lehet.

Az alábbiakban példákkal mutatjuk majd, mire gondolunk, miről van szó, de előtte még arról, hogy miért kell erről mégis beszélnünk, mégha olyan egyértelműnek, magától értetődőnek látszik is. Hát éppen ezért! Mert ugyanakkor a folyamat vagy jelenség nem ugyanolyan, nem azonos alapképzettségű, képességű, évfáradatú stb befogadó közeget, azaz embereket érint.³

¹ Megjelent a *Történelem, régió, politika. Tanulmányok Lőrinczné Bencze Edit születésnapjára*. (Kodolányi János Egyetem–Alba Civitas Alapítvány, 2020. 104–114.) című kötetben.

² Vesd össze J. Locke (1964): *Értekezés az emberi értelemről* 1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest.

³ Lásd az „X, Y és Z generáció” jelenségét: 1995 és 2010 között születettek. <http://tantrend.hu/hir/generaciok-kulonbsegei-x-y-z-es-alfa-az-iskolaban> (Letöltve: 2019. 03. 01.) Bajner M. (2012) *Az Y (de)generáció: "királyok"; és "lúzerek"*, <http://www.tudorklub.hu/articles.php?article> (Letöltve: 2019. 02. 28.) Fazekas A. – Nagy Á. (2016) Offline helyett online szabadidő? A fiatalok szabadidős tereinek és médiahasználatának átalakulása, *Médiakutató* XVI. évf. 2. szám. 41–56. Greenfield, S. (2009) Identitás a XXI. században. *Moly*. 2009. <https://moly.hu/konyvek/susan-greenfield-identitas-a-xxi-szazadban> (Letöltve: 2019. 02. 25.) Juhász E. (2017) Egy nyelven beszélünk, *Könyvtári Figyelő* 27. (63). évf. 2017/különszám. 39–56. Kamaszkori krízisek. <https://www.pszichofeszkek.hu/> (Letöltve: 2019. 02. 21.) Kraniauskiene, S. (2007) *Generációk: a fogalom gyakorlati alkalmazása*. <http://epa.oszk.hu/01200/01273/00040/pdf/20071109195954.pdf> (Letöltve: 2019. 02. 21.)

Lénárd A. (2015) A digitális kor gyermekei, *Gyermekevelés* 2015. 3. évf., 1. sz., 74–83. McCrindle, M.–Wolfinger, E. (2009) *The ABC of XYZ. Understanding the Global Generations*. UNSW Press. 1–22. McCrindle, Mark–Wolfinger, Emily (2010) Az XYZ ábécéje. A nemzedékek meghatározása, *Korunk* 2010, III. folyam, 21. 11. sz. 13–18. Nagy Á. (2012) Szabadidő. In: Székely Levente (szerk.) *Magyar Ifjúság 2012*. Tanulmánykötet. 211–249. Prensky, M. (2001) Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*. MCB University Press, Vol. 9 No. 5, October 2001. <http://bit.ly/CdgmV> (Letöltve: 2019. 02. 22.) Strauss, W. – Howe, N. (1991) *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York: William Morrow <https://books.google.hu/books?id=oOztAAAAMAAJ&q=Generations.+The+History+of+America%27s+Future&dq=Generations.+The+History+of+America%27s+Future&hl=hu&sa=X&ei=2BuUZYOLom74ATJ-YHwBA> (Letöltve: 2019. 02. 22.) Tamus Antalné Dr. – Benedek Andrea – Saáry Réka (2010) *Súly, amely az X generáció vállát nyomja*. EMOK. <https://emok.hu/tanulmany-kereso/d128:suly-mely-az-x-generacio-vallat-nyomja/pdf> (Letöltve: 2019. 09. 26.) Tari A. (2012) *Hogyan érthetünk szót a mai kamaszokkal?* NLCAFE Élet-

Másként, ha például mindez kiforrott jellemű felnőttekre, okos és megfontolt emberekre hat, és megint másként azokra, akik „ebben a világban” nőttek fel, és most nem a külvilágra, hanem a képekkel elárasztott életünkre kell gondolnunk.

Azzal jellemezve a helyzetet, hogy csak gondoljunk bele, mennyivel könnyebb manapság ilyen említett képekhez jutni (azokat megosztani, elmenteni és sokféleképpen felhasználni), a rendelkezésünkre álló eszközökkel, amelyek kapacitása, tárhelye, letöltési sebessége stb mennyivel fejlettebb, gyorsabb csak a fél évtizeddel ezelőttinek is. (Még az itt használt fogalmakat sem ismertük, amíg meg nem jelent a személyi számítógép, majd az okostelefon.). Pár évtizede mindez nemcsak sokkal nehezebben elérhető, kezelhető volt még, hanem a másik oldalról: sokkal megbecsültebb. Ezen nem azt az értékelést értve, hogy a jelentőségét jobban elismertük, hanem hogy használata, kezelése során sokkal több szöveget olvastunk, és sokkal többet beszéltünk a képről magáról.

Manapság már a kép többnyire magától értetődő, sokkal inkább önmagáért beszél, eladja önmagát, alig kell hozzáfűzni valamit. De ez egyúttal le is szoktathat az értelmező beszédre, a szóbeli közlésre, sőt akár az írásra is. Mennyivel könnyebb, azaz gyorsabb egy-egy jelre kattintva válaszolni egyetértően, vagy jelezni a szeretetet, sőt imádatot, a szomorúságot, a dühöt, és még ezer hangulati és egyéb jellegű rajzocska áll rendelkezésre a közösségi oldalakon.

Nem igazán gondoltunk még bele, hogy mi lesz azokkal a gyerekeinkkel, unokáinkkal, akik ebben nőnek fel, akik ebbe nőnek bele.⁴ Akik már nemcsak zenét hallgatnak, hanem a klippet is látják hozzá, s ha az nincs, akkor esetleg már zenehallgatás sincs. Vagy akar-e valaki rajzolni, ha minden sokkal szebben, frappánsabban és készen rendelkezésre áll – tetszőleges manipulálási lehetőséggel. Olyan ez, mint a kézírás megszüntetése úgy általában, jobban mondva: egyáltalán. Erre már megszólaltak a gyermekek fejlődéslelektanával foglalkozók, hogy mennyire szükséges a finom kézmozgás még az agy megfelelő állapotainak létrejöttéhez is, azaz a kézírás tanítása nem maradhat el. Mert, mint Rókusfalvy Pál fogalmaz, „az írástanítás megszüntetése a kultúra (a művelődés) gyökerét metszi el, mivel egyidejűleg az olvasni tudás és az értelmes beszéd és gondolkodás képessége is elsorvad. Az írástanítás megszüntetése rövid idő múltán –szervezetten –az analfabetizmus világába vet vissza. Az egyre primitívebbé váló emberiség az íráselőtti, a történelemelőtti világba regrediál. Ebben a regresszióban nemcsak a kultúra pusztul el, hanem a kultúrateremtő képességünk is. ... *Az írástanítás tehát alternatíva nélküli kategorikus létparancs a ráépülő összes művelődési feladatunkkal együtt.*”⁵

Felmerül azonban a kérdés még általánosabban is, hogy a képi közlés ilyen túlerjengése, nem megy-e magának az érzékelésnek általában véve a rovására. Pótolható-e, felzárkóztatható-e például a szaglás, az ízlelés a gyakorlatban a sok virág képe, a receptek mellé közölt ételek képe mellé, amivel lépten-nyomon találkozunk. Ugyanígy sokkal gyérebbek a tapintási észleleteink és az akusztikus tapasztalataink, mint amennyire ezek kiváltói képi formában eljutnak hozzánk. És ugyan beszélnek már szagos filmről a mozikban, sőt a 3D élményt már nyújtják is,

mód. https://www.nlcafe.hu/életmod/20120229/z_generacio_hogyan_erthetunk_szot_a_mai_kamaszokkal/ (Letöltve: 2019. 02. 25.) Tari A. (2018) *Generációk és változások*. http://tmte.hu/userfiles/tmte/KGY70_Tari_eloadas_20180517.pdf (Letöltve: 2019. 02. 25.)

Tari A. (2008) Y generáció. In: Szávai Ilona (szerk.): *Fordulópont 41. - Válságos helyzetben?* Pont Kiadó. www.fordulopont.hu/FP41_y-generacio.pdf (Letöltve: 2019. 02. 25.)

⁴ A mai nagyszülők még a közmondásokba, szóláshasonlatokba, a nagy emberektől, ill. versekből vett – erkölcsöt tanító – idézetek világában nőttek bele.

⁵ Rókusfalvy Pál (2015) Az irodalom és a művelődéstörténet tanításának személyiségfejlesztő hatása és jövőépítő jelentősége, *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 30/2. 271. V. ö. ugyanott: Németh Szilvia (2015) A kézírás felbecsülhetetlen értéke, Csihak György (2015) Gondolatok az írásktatás beszüntetéséről, Gyimóthy Gábor (2015) Vélemény a kézírás megszüntetéséről, Rihmer Aurél (2015) Gondolatok a kézírásról. Fáy Árpád (2015) Hozzászólás az írásktatás beszüntetéséhez. http://epa.oszk.hu/01400/01445/00013/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2015_2_264-267.pdf (Letöltve: 2019. 11. 07.)

de ez nem pótolhatja az illatos mező, az erdei madárcsicsergés és a hegytetőről lenézés élményét. Az más kérdés, hogy a vak-süket-némák nevelése és emberként való megnyilvánulása megmutatja, hogy bizonyos érzékszervi adatbevitel növeléssel pótolható akár két fontos érzékelési hiányosság is. Azaz ha megfelelő nevelési eljárásokkal, gyakorlatokkal, odafigyeléssel kezeljük a képi adatszűkekedést, a többi érzékszervi társítási adat is növelhető lesz. Hiszen az emberi befogadás elméleti határát kizárja – hogy lenne – elménk eddig korlátlan megismert képessége. Csak hát ez más nevelési hozzáállást kíván, mint eddig, és akkor a képi közlés terén megvalósult előrehaladás a többi érzékelési területet pótolhatja valamennyire.

Nem véletlen, hogy a játék, a játszás az óvoda főfoglalkozása. Ebből szerencsére senki se enged, mert egyetértünk Hermann Alice-szal, hogy „a személyes kompetenciák fejlődésére gyakorolt hatás megfogalmazásai a mesét mint élményforrást hangsúlyozzák. 'A gyermekkor két tündérvilága van: a cselekvés síkján a játék, szellemi síkon a mese'”.⁶ Hasonlóképpen fogalmaz Bruno Bettelheim is: 'A gyermek figyelmét az olyan történet köti le legjobban, amelyik szórakoztatja és felkelti kíváncsiságát. De életét csak akkor gazdagítja, ha mozgásba hozza képzeletét, ha fejleszti intellektusát, ha eligazítja érzelmeiben, ha megbékíti félelmeivel és vágyaival, ha elismeri nehézségeit, és akkor megoldásokat is javasol kínzó problémáira. Röviden: ha egyszerre reagál személyiségének minden megnyilvánulására.'⁷ ...a gyermek kompetenciái csak úgy fejlődhetnek a mesélés hatására, ha kompetens felnőtt mesél neki.”⁸ Azaz a játék, a képeskönyv-nézegetés és a mese a szerepét csak megfelelő felnőtt, szülő és pedagógus segítségével tölti be, éri el a kívánt hatást.

És megvan a megfelelő aránya a különböző multimédiás eszközök használatának. Az iskola is tudja megfelelően használni a számítógép és az Internet adta előnyöket, ha erre igénysek és képzetek a tanárai. Itt azonban nemzedékek közötti különbségekkel, túlzás nélkül: szakadékokkal is találkozunk. Van még sok tanár, aki nem vevő erre a területre, és a diákság részéről pedig a gondot a túlzások jelentik: hallunk szélsőséges esetekről az eszközhasználatban, különösen a kamaszkor tekintetében. Amikor már „nem lehet parancsolni neki” és ő meg nem tud önmagának parancsolni.⁹

Valahogy úgy kellene itt eljárni, mint amikor az igényes tornatanár nemcsak a futást „gyakoroltatja”, hanem szórakoztató labdajátékokkal, szertornával, netán ügyességi és küzdősportokkal vagy testépítéssel teszi érdekessé és értékessé a testnevelés órát, nem beszélve a táncoktatásról. Minek során kiderül, hogy ezáltal a lányok csinosabbak, a fiúk izmosabbak lesznek stb. Amennyiben a képi közlés a magasabb ismeretszintet megvalósító módokhoz hozzásegítő üggyé válik az oktatásban-nevelődésben, két legyet üthetünk egy csapásra: igaz nehezebb úton, de többé és jobbra tehető az elsajátított ismeretanyag, valamint csökkenthető a káros befolyásolás.

De akár egyéb vonatkozások is felmerülnek a képi gazdagság túlzásai tekintetében. Elég, ha valaki sok „Tom és Jarry” típusú rajzfilmet néz, és máris elveszti valóságérzékelését, helyesebben az ki sem alakul nála. Mint amikor újszülött macskákat csíkos környezetben neveltek fel és aztán nem tudtak egeret fogni. De ha valaki végig harcolja videójátékon a második világháborút és mindenkit, aki szembe jön lelő, az attól még esetleg félve megy ki az utcára, avagy féktelen gondolatai támadnak – és néha aztán átokfutó tragédiákról is hallunk. De akár a rózsaszín rajzfilmi mesevilág is lehet egyoldalúan káros. Saját tapasztalatról számolhatunk be, amikor napjaink „multimédia-környezetében” növekedve a gyermeknek egészen sokáig nem látszott negatívnak az emberölés, az nem értékelődött gyilkosságnak az ő szemében. Mert bizonyára nem azonosítódott az erőszak, a gyilkosság fogalma a sok rajzfilm-beli csíhi-puhi,

⁶ Hermann Alice (1979): *A gyermekben érlelődik a jövő*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 276.

⁷ Bruno Bettelheim (1985): *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Budapest: gondolat Kiadó. 11.

⁸ Nyitrai Ágnes (2015): A bölcsődés gyermek és a mese, *Anatómia és Felelősség. Neveléstudományi Folyóirat*, PTE BTK Neveléstudományi Intézet, 1(2): 50. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14183/Autonomia-es-Felelosseg-Nevelstudomanyi-Folyoirat-1evf-2015-2sz.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltve: 2019. 09. 29.)

⁹ Hallunk híreket szélsőséges esetekről, amikor „még enni jön le a szobájából” a számítógép-függő fiatal.

semmi következménnyel nem járó mozdulataival. Hiszen amit emberek csinálnak, az csak jó lehet. Aztán a később jött felismerés eléggé megdöbbenő volt, hogy miként van ez az emberi életben, milyen következményű az élet elleni tett. S ez a meghökkentő, sőt megdöbbenő tapasztalat bizonyára nem egyedi eset, figyelni kell rá általános vonatkozásban.

Ezért tehát érdemes foglalkozni a mai jelenségek gyökerének látszó kép és filozófia kérdésével. Hogy a kép eluralkodott és leegyszerűsíti a lényeket, ha tetszik, a filozófiát. Esetleg meg hiúsítja a lényeglátás, a gondolkodás megfelelő kifejlődését. A kritikai gondolkodását leginkább, ha minden adott keretek között mozog, kényelmesen rendelkezésre áll, és észrevétlenül felszámolja a képességeket, avagy nem engedi érvényesülni. Ez itt a probléma, és addig kell megfelelő hozzáállást kialakítanunk, amíg nem késő, amíg nem lesz ebből nagyobb baj. Párhuzamként a gyerekválallás adódik: amikor annak hiányszáma elér egy kritikus értéket, azután az a közösség, nép, nemzet, etnikum kipusztul. Nem hagyhatjuk, hogy az értelmi képességünk esetleg ilyen sorsra jusson.

De hát tényleg ekkora a veszély? Nézzük meg részletesebben, alaposabban.

Az első kép, amely képként és nem valóságként az ember szemébe ötlött, a csillagos égé volt. Arról sokáig nem tudta, hogy mi, de képként feldolgozta. Onnan vannak a csillagképek, illetve az azokat leíró későbbi mítoszok.¹⁰ De az egyes csillagokat össze lehetett kötni vonalakal, hogy alakzatnak látszanak, tehát az első rajzok fejben születtek. Sziklakarcokon akár hetvenezer éves rajzokat is ismerünk,¹¹ és 30-40000 éves elvont jelek rendszerét is feltárták.¹² Amint a beszédünk is legalább félmillió éves a legújabb tudományos megfontolások szerint.¹³

Ráadásul különösen a mítoszi képek és ábrázolások beleivódtak az emberi kultúrába a harciasság és alárendelés megjelenése után ideológiai töltettel, amin szellemi harci eszközt értünk itt. Azaz egyfajta sablonos képi közlés, egyoldalúság évezredek óta jellemzi a képi közlést és annak hagyományozódását. Sőt ide tartozik még a képellenesség is, amely az emberi (és isteni) személyek ábrázolását tiltotta, tiltja. Ám ha a népi ábrázolások szabad szellemét tekintjük, más a helyzet. A népmese régebbi és erkölcsi tartalmát tekintve eredetibb, mint a mítosz. Ugyancsak a zene táncsal kifejező erejű, vagy a viselet ismételt képi jellegű. És az újkorban feltárt úgynevezett természeti népek egész életmódja arra mutat, hogy a mozgó képi közléssel, azaz az utánzás lehetővé tételével adták át az új nemzedékeknek a tudást és képességeket. De a görög eleusiszi játékok beavató szertartásai, vagy ugyanezek az afrikai törzseknél, szintén a mozgás képi elsajátítására épültek.

Van egy érdekes fejlemény ugyanakkor a képalkotás, a képi közlés vonatkozásában. A kezdeti képeken és később is, egészen a középkor végéig elbeszélő jellegű rajzokat találunk, amikor a szereplők és a mondanivaló egymás mellett, egymás után következik. Még a középkori templomi képeken is a fejjel, a tekintettel követve kell végigmenni a képen, a mondanivalón. Ez aztán igen megváltozott a reneszánsz festészetben, amely kidolgozta az enyészpontos

¹⁰ Rudolf Drössler (1986) *Amikor a csillagok istenek voltak*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

¹¹ Lásd Christopher Henshilwood, Karen Loise van Niekerk (2018) Africa's Blombos cave is home to the earliest drawing by a human. *The Conversation*, September 12, 2018 6.05pm BST <http://theconversation.com/south-africa-blombos-cave-is-home-to-the-earliest-drawing-by-a-human-103017> Letöltve: 2019. 11. 07.)

¹² Varga Csaba szerint nagybetűs ABC-nk készen volt már 30-35.000 évvel ezelőtt, és a Pont d'Arc-i és a nyugat-európai barlangrajzokon bőséggel fennmaradt az ősi pont-vonal rendszerű számírás is. Az ősi jelkészletnek a jel-formák mellett egyedülálló tartozéka a hangzougratás és a betűösszevonás. 20.000 éves ősi festmény felirata formatervezett betűkből áll, tehát akkor már széleskörű írásbeliség volt. A későbbi írások pedig átfedik egymást, rokonok, mert egyetlen és ugyanazon ősi jelkészlet leszármazottai, amely készletet ő a Kárpát-medencei rovás ábécé alapján azonosított. Lásd Varga Csaba (2001) JEL JEL JEL avagy az ABC 30000 éves története. Fríg Kiadó, Pilisszentiván.

¹³ Például Gamble sokáig tagadta ezt, de az újabb leletek miatt kénytelen elismerni. Lásd Clive Gamble (1998) *The Paleolithic Europe, 700,00-40,00 Years Before the Present*. Ed. B. Cunliffe: *Prehistoric Europe*, Oxford Univ. Press, Oxford pp.: 5-41. Dunbar, R., Gamble, C., Gowlett, J. (2014) *Lucy to Language: The Benchmark Papers*. Oxford University Press, Oxford. V. ö. Paul Rincon (2019) Earliest modern human found outside Africa, *BBC News*, 10 July 2019. <https://www.bbc.com/news/science-environment-48913307>. (Letöltve: 2019. 11. 09.)

ábrázolást, amikor a párhuzamosok még a kép egy pontján összeérnek. És ezzel megvalósult az az ábrázolási tulajdonság, festői képesség, hogy egy tekintettel átláthatóvá váljon az egész kép. Egy tekintettel látjuk az egészet, nem kell a szemnek egymás után keresgélennie az alakokat. Persze aszerint a beállítás, kiemelések szerint, ahogy a festő szerkesztett. És ezt a képi szerkesztést azután a későbbiekben még a modern festészet nonfiguratív ága is megőrizte, valamint a fényképezés is törekedett műalkotási szinten megvalósítani. A színházi színpadi képek, a filmek kis és nagy totál beállításai, mind-mind törekedtek erre a befogadást könnyítő megoldásra. A modern festészet lázadása aztán ezt is felrúgta.

Ennek a képi ábrázolási tulajdonságnak pedig maradt egy nagy előnye a digitalizált korra, hogy a kép egy tekintettel átlátható, míg az írott szöveg nem, mert a gyorsolvasási kísérletek elhaltak. Azaz nem véletlen, hogy a kép, amikor elérése, kezelése olyan könnyűvé vált, még inkább uralkodó helyzetbe került a szöveggel szemben. Ám látszanak törekvések a két közlési formának valamifajta egyesítésére, ami azonban elvi sikertelenségre van kárhozthatva. Hiszen ha a képeket lebontjuk arra az egyszerűsége, ami egyébként látszik, hogy törekvés ma, amikor már csak szinte egy-egy egyszerű közlést közvetít, akkor az mintha betű lenne újra, képirásként jelenik meg. Tehát ha bele kell törödnünk a kép és a szöveg örökké való különbségének fennmaradásába, akkor ezzel kell számolni, akkor erre a tényre tudatosan építeni kell, és nem engedni, hogy a szöveg kezelését, az olvasást teljesen elnyomja a képi látásmód könnyebbisége. Inkább érvényesíteni kell mindkettő előnyeit. Ahogy például táncanfolyamon a szóbeli közlés a szükséges mozdulatokról sokkal kevésbé hatékony, mintha azt a táncanár – a táncanár páros – bemutatja. Mialatt sokkal könnyebb írásba foglalni eseményeket, mint lerajzolni. Még könnyebb beszélni róluk, és a beszéd és írás viszonyára még visszatérünk.

Azt mondhatjuk tehát, hogy az a képi uralkodó helyzet, amit ma tapasztalunk, régen is megvolt. És a templomok falára festett képek Biblia pauperuma akár a mai média párhuzamának is tekinthető. Csakhogy itt figyelembe kell venni, hogy a régi ember teljeskörű életet élt, az élet teljessége vette körül, amit a hagyomány és a hagyományos életmód teremtett meg számára, illetve annak hosszú idejű sikeressége bizonyította és biztosította a hatékonyságát. Az önellátás megszűnése után viszont a modern munkamegosztás még nem tudott ilyen hagyományt teremteni, sőt az állandó változás, növekedés, fejlesztés lételeme a gazdasági életnek, de még a tudománynak is. Vannak kezdeményezések „a szabadidő hasznos eltöltése” keretében megtanulni hagyományos eljárásokat a kézművesség, a kertművelés, a konyhaművészet terén, de ennek például önellátó lehetőségére kicsi az esély a helyigény miatt, inkább a bioélelmiszer beszerzésére szerveződnek körök, de ez nem sokban különbözik már az élelmiszerláncok házhozszállítási szolgáltatásától. Vagy a környezetvédelemre esküsznek sokan, de nem következetesen a szükségletkielégítési beágyazódásuk miatt. Ebben a helyzetben kell tehát védeni értékeinket, emberi mivoltunk elemeit és nagyszerűségeit, a teljesség igényével felmérni és alkalmazni a tudást önmagunkról.

Amihez legjobban talán a filozófia járult hozzá, avagy a filozófia tekinthető a lényeg legjobb összefoglalásának, ami aztán leosztja a szerepeket és feladatokat a tudományoknak. De ha ez elvész, ha a filozófiai – általános: mindenre és egyetemes: mindenkire vonatkozó, érvényes – gondolkodást a képi színesebb, de felszínesebb látásmód váltja fel tömegével, akkor a lényeges, azaz a legfontosabb kikerülhet látókörünkől és esetleges, kevésbé fontos dolgokra pazaroljuk magunkat és erőforrásainkat. Tehát egyensúlyt kell teremteni a kép és filozófiája között.

Ez pedig azt jelenti, hogy a képi gondolkodás előnyeit, mintegy a számítógép számítási gyorsaságának hatékonysága mintájára kell felhasználni, és a mesterséges intelligencia mítoszát leromboló *mindig ember általi a programozás* mintájára a filozófiai megalapozást is megőrizni és tovább alkalmazni. Ennek különböző területeken való előnyeit már ma is élvezzük, de még van lehetőség e téren az előre lépésre, az eljárások kiterjesztett alkalmazására. Ilyen például a „tortadiagram”, amely sokkal többet jelent a rá pillantónak, mint egy egyszerű számsor ugyanazokkal az adatokkal. A mozgó, fejlődő képsor már ritkább, mint amilyen például az

olyan térkép, amely a római birodalom kiterjedését mutatja sorban egymás után évszámok szerint. Még ritkább és igényesebb az úgynevezett integrált mozgó ábrázolás, amely soktényezős folyamatot mutat be, mint például egy csata fejleményeinek ilyen mozgóképi ábrázolása, de nem rajzfilmfigurákkal, hanem elvont ábrákkal. Mindez a csillagásztól a biológiáig, az orvostudománytól a közgazdaságtanig sok-sok alkalmazási lehetőséget rejt magában.

Van ugyanakkor egy nagy előnye a képi közlésnek és képek általi gondolati érintkezésnek: nem kell lefordítani nemzeti nyelvekre, mindenki érti, aki abban a kultúrkörben járatos, ahol megszületik. Ilyen szempontból ma már bolygónyi kiterjedésű (globális) az érintkezés: például egy olimpiai közvetítés képeit (ikonjait, rövidítéseit stb) mindenki érti a Földön (még ha a nemzeti nyelvű tudósítók helyszíni élménybeszámolóját szívesen veszi is a közvetítést figyelő közönség). Ez sem új találmány azonban, mert a korábbi elvont jelek összevonásából (szinte alig találni a korábbi jelmaradványok körében nem összevont, a mi esetünkben összerótt jeleket), összesűritéséből kialakuló képírás-szerűség például a kínaiaknál a kontinensnyi ország sok-sok népe és annak külön nyelve ellenére mindenki által értett. Ezért nem kell helyi nyelvekre lefordítva kinyomtatni a központi sajtót, ennek a jelértésnek a felhasználásával a mondanivaló mindenkihez eljut. Mindez megfontolandó a világérintkezés képi segítségével is, hogy ne kelljen az egyes nyelveket, amelyek külön-külön is és együttvéve is pótolhatatlan értéket jelentenek a világsajátításban, ne kelljen elsorvasztani egy-két nyelvet, mondjuk az angol és a mandarin általánossá tételével, esetleg kényszerű terjesztésével. De tehát a képi jel-egyetemesség megteremtése még többnyire hátravan e téren.¹⁴

És itt minden újításban nehézséget jelent, hogy a javasolt dolog, folyamat megvalósulása egyúttal a benne résztvevők életét meghatározó mozzanatként jelentkezik. Ahol felelőtlenül kísérletezni nem lehet, hanem fel kell mérni minden eljárás hatását, hogy a kívánt célt valóban előrelépéssel érjük el. Ezért „sok feladata van a filozófiának és a pszichológiának a belső, mentális képalkotás és a fizikai képek kapcsolatával, az imagináció természetével,¹⁵ a kép jellemzőinek feltárásával”¹⁶ összefüggésben. És „korunkban a képek egyre nagyobb szerepet kapnak az ön- és csoportidentitások létrehozásában, különböző idősíkok értelmezésében.”¹⁷ Ezért, mint Kiss Virág írja, a „mai, képekkel elárasztott, rohanó világban a képek tudományának jelentős szerepet kellene kapnia az oktatásban”.¹⁸ És szerinte e tudományt a diákok számára a vizuális kultúra tantárgy közvetíti, de a vizuális nevelés hagyományos módját fel kell váltani a kor követelményeihez illesztett móddal. Ebben Bodóczy Istvánnak ad igazat.¹⁹ Így 1995-től a művészet mellett a hétköznapi vizualitás kap nagy szerepet, hogy segítsen a fiataloknak a sok vizuális élmény, különböző képi információk feldolgozásában, hasznosításában. „Ez nemcsak új témákat helyez előtérbe (öltözködés, lakberendezés, digitális képalkotás, fotó, honlap stb), de a

¹⁴ Ugyanakkor a kultúrákon és földrészekén átvelő gondolatcsere, szemléletmódbeli változás már megkezdődött. Egymás megismerésében, a más kultúrával, hagyományokkal rendelkező emberekkel való érintkezésben kiemelkedő szerepet játszik a képi közlés túlradó gyakorlata. És a képi hatás érvényesülését nemcsak a könnyebb megértés jelenti, hanem a gyakran szinte egyidejű beszámolók, illetve az élő közvetítések. V. ö. Adorján Boglárka: Kultúrákon és kontinenseken átívelő gondolatcsere. *Anatómia és Felelősség. Neveléstudományi Folyóirat*, PTE BTK Neveléstudományi Intézet, 1(2): 69-72.

¹⁵ Nyíri Kristóf (2001) A mentális kép, mint teoretikus konstrukció, *Magyar Tudomány*, 171(10): 9-23. <http://www.matud.iif.hu/01okt/nyiri.html>. (Letöltve: 2019. 11. 09.)

¹⁶ Horányi Özséb (2003) *A sokarcú kép. Válogatott tanulmányok a képek logikájáról*. Typotex, Budapest.

¹⁷ Somogyvári Lajos (2015) A kép-antropológia alapjai a neveléstudományban, *Anatómia és Felelősség. Neveléstudományi Folyóirat*, PTE BTK Neveléstudományi Intézet, 1(2): 9.

<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14183/Autonomia-es-Felelosseg-Nevelestudomanyi-Folyoirat-1evf-2015-2sz.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltve: 2019. 09. 29.)

¹⁸ Kiss Virág (2009) Képek tudománya a mérlegen (avagy többet ér-e még egy kép, mint ezer szó) *Új pedagógiai szemle* 59 (5-6): 19. V. ö. Bán András (2008) *A vizuális antropológia felé*. Typotex, Budapest. Belting, Hans (2009) *A hiteles kép. Képviták, mint hitviták*. Atlantisz, Budapest.

¹⁹ Bodóczy István (2009) Áthallások konferenciára készített prezentációja. *Kézirat*. Budapest.

klasszikus művészetnek is egy másfajta, az aktuális jelenségekhez vezető megközelítést ösztönzi.”²⁰ Hogy segítsen a többi tantárgy tanulásában is, és a mindennapi életben. Előbbinek a modellalkotás, az elvonatkoztatási és áttekintőképeség, önálló problémamegoldás, munkaszervezés, kommunikáció képessége tekintetében, utóbbinak a választott feladatoknak megfelelő gondolkodásmód révén: rendeltetéscentrikus tárgykultúra, fogyasztói magatartás, otthonosság-érzés teremtése.

De ezzel még azt nem értük el, hogy a képek pszichológiai összhatását is kezeljük. Ahhoz a kép filozófiáját kell felhasználni, egyfajta fordított imaginációt, amivel a lelki hatást az értelem képes kezelni. E megfordítás előtt azonban nézzük meg értelmünk, azaz mindennemű elképzelésünket, amit belső képnek is mondanak – elégtelenül, egyoldalúan. Azért, amit Kant megállapít, hogy a gondolat tartalom nélkül üres, a szemlélet fogalom nélkül vak.²¹ Ám Kant szerint az elme képesség a tárgyat érzéki látásmóddal gondolni.²² Azaz nem kell kettéválasztani, ha jellemezni akarjuk. Mindenesetre ezzel a kérdéssel az egész filozófiatörténet birkózik, amint Nyíri Kristóf elemzése bemutatja.²³ A tudományos kutatás, sőt a mindennapi élet során szükséges fogalomhasználattal és kifejezésmóddal. „Azokról a kifejezésekről – vagy inkább azon kifejezések hiányáról – van szó, amelyeket a nyelv a gondolkodás perceptuális, nem-verbális tartalmainak, mindenekelőtt képies tartalmainak érzékeltetésére alkalmaz.” A gondolkodási élmény, a saját képzetek, a képekben gazdag beszélt nyelv nem elegendő ugyanis a mentális képek filozófiai megjelenítésére. Ebben a képiesség elérésének akadályai éppen Arisztotelész képzet-felfogása, amivel a lélek gondolkodik, amikor eszünkbe vés valamit. Ezt később az empirizmus üres írotáblája, a „nihil est in intellectu, quod ante non fuerit in sensu”²⁴ szemlélete eluralta, a racionalizmus erőtlen innatizmusa ellenében. Kant a képzelőtehetségre bízta, hogy megalkossa a fogalom képmását, amin a modern tudományfilozófia szóbeli képet ért. Ez pedig fából vaskarika. De azért sem igaz, mert a szó és írott változata leszűkíti szavai, fogalmi számára a lelki tartalmat, lecsökkenti a lelki kép színességét, mozgalmasságát, azaz valósághoz közelebb levőségét. És egyáltalán a beszéd hangjai, az írás alakzatai végtelenül messze vannak a lelki tartalomtól. A megoldást a jelentés adja, aminek fogalom–kép azonosságát elménk más elmével való átlapoltsága és nem az érzékszervek általi világközvetítés nyilvánítja meg számunkra.²⁵ Fontos tehát a beindítás, a begyakorlás, amit életünk első két évére tesznek, és azután már a tehetségünk kibontakozásáról van szó, a beszélt és az írott nyelv elvontságával együtt mindennek egyfajta elméleti megközelítése, ahol képesség és tudás egy, és minden új tudás valamilyen régít módosít. Aminek során, azaz személyiségünk kialakulása menetében meg kell őrződnie eredeti tehetségünknek, a kifogyhatatlanul gazdag és színes lelki világunknak. Ami ez ellen hat, kiküszöbölendő. Csak az a kérdés, hogyan? Például a mai kép-özönvíz idején.

Vizsgált esetünkben, a kép-özönben a kép jelentés nélkül üres, a jelentés képi példa nélkül vak. Amikor „pörgetjük a kütyүн a képek ezreit”, mintegy üresek, jelentésük az ingerküszöbünk alatt marad. Ha viszont keresünk valamit az Interneten, eleve megvan a gondolatunk, amit pontosítani, kiegészíteni vagy illusztrálni szeretnénk. A bennünk lévő képekhez társítunk mindent és azok élményi, tartalmi vagy erkölcsi azonossági vagy különbözőségi szintje szerint értékeljük: hogy egyáltalán figyelmünkre érdemes-e, vagy „pörgessünk tovább”. A megítéléshez fordított imaginációval, fordított mentális szimulációval juthatunk, fordított meditációval élünk. Azaz nem az érzékszervek kizárásával formálunk elménkben képzeletünkkel képeket, érzéseket, és nem a korábban érzékelt jelenségeket éljük újra valamilyen céllal, hanem fordítva, a

²⁰ Kiss (2009) 23.

²¹ Kritik der reiner Vernunft, B 75.

²² Kritik der reiner Vernunft, A 51.

²³ Nyíri (2001).

²⁴ Semmi sincs az értelemben, ami előtte nem volt az érzékelésben.

²⁵ Cser Ferenc, Darai Lajos (2005-2006) *Ember–Társadalom–Emberiség. Eszme–Hit–Vallás. Atya–Any–Élet*. Queanbeyan – Kápolnásnyék, <http://mek.oszk.hu/18100/18165/>, 42, 85–87, 95, 214, 316.

bennünk lévő gondolatokat vetítjük ki vagy rá a szembejövő képekre, képi hatásra és átélt tartalmakat, további jelentéseket keresünk a világban, nyitottan azok módosítására. Ezzel pedig kézben tartjuk a folyamatot, amelyben az ezernyi kép elér bennünket szünet nélkül. Nem tarol le, el se önthet bennünket az árja, mert mi irányítjuk, szűrjük, mi jusson el az érzékelésig, a befogadásig és a feldolgozásig részünkről.²⁶

²⁶ V. ö. Michaela Glöckler (2019) Egészséges gyermekkor a digitális világban, *You Tube*, 2019. október 1. <https://youtu.be/b3L5TmsK7es>. Gáspár Tibor (2014) Ember és kép, *Képzés és Gyakorlat* 12(1-2): 85–93. http://epa.oszk.hu/02600/02641/00007/pdf/EPA02641_kepzes_es_gyakorlat_2014_01-02_085-094.pdf.